

de mos

Jaargang 26
April/Mei 2010

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

THEMANUMMER

NID1

inhoud

- 1 Familiebanden in levensloopperspectief
- 2 Zorgen voor je dierbaren
- 6 Mannen in het gezin
- 9 Zo moeder, zo dochter;
zo vader, zo zoon
- 12 Aard familierelaties tijdens jeugd
beïnvloedt krijgen van kinderen
- 14 Invloed ouders op woonsituatie
volwassen kinderen

Foto: Stockxchng/LitGoldWrm

Promotieonderzoek binnen de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS): Familiebanden in levensloopperspectief

nkps

Regelmatig promoveren onderzoekers op de uitkomsten van de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS), een grootscheeps longitudinaal onderzoek naar familiebanden in Nederland. DEMOS besteedde al tweemaal eerder aandacht aan dit project. In dit speciale nummer opnieuw een indruk van wat tot nu toe met gegevens van NKPS is gedaan. Vijf promovendi gaan in op hun onderzoek naar achtereenvolgens intergenerationele solidariteit, vaderschap, arbeidspatronen van mannen en vrouwen, vruchtbaarheid en woon-situatie. Relaties gedurende de levens-loop spelen daarin een belangrijke rol.

De NKPS is een grootschalig representatief survey-onderzoek naar familiebanden, gehouden in de periodes 2002-2004 en 2006-2007. Op dit moment is een derde dataverzamelingsronde gaande.

De data zijn afkomstig uit de Nederlandse bevolking. De NKPS-gegevens zijn verzameld aan de hand van persoonlijke interviews en schriftelijke vragenlijsten. De NKPS heeft als voordeel dat er gedetailleerde gegevens zijn over de levensloop van de respondenten en hun familieleden. Retrospectief zijn aan de respondenten vragen gesteld over bijvoorbeeld hun werkzaamheden in de loop van de tijd en over hun familierelaties: de kwaliteit van de relaties en het uitwisselen van steun binnen deze relaties. Op basis van deze gegevens kon inzicht worden verkregen in de levenspaden van de respondenten en hun familieleden.

Waarom dit onderzoek?

Jongeren lopen net zoveel risico op eenzaamheid als tachtig-plussers, allochtone jonge vrouwen hebben minder bezwaar tegen werken als de kinderen klein zijn dan autochtone vrouwen en 'slechts' 12 procent van alle volwassenen in Nederland is gescheiden. Dit en andere verrassende resultaten worden verkregen met behulp van NKPS.

In de afgelopen decennia hebben verschillende ontwikkelingen, zoals de daling van het kindertal, de verhoogde mobiliteit en een sterkere individualisering hun weer-

**MEESTE OUDEREN NOG SOCIAAL EN
MAATSCHAPPELIJK ACTIEF**

In 2008 had in alle leeftijdsgroepen 85 tot 90 procent van de mensen wekelijks persoonlijk, telefonisch of schriftelijk contact met familie en 80 procent met vrienden en kennissen. Van de 55-plussers had 70 procent wekelijks contact met vrienden. Het aandeel dat zelden of nooit contact had met vrienden of kennissen nam toe met de leeftijd tot 14 procent onder 75-plussers. Ouderen nemen over het algemeen veel deel aan sociale en maatschappelijke activiteiten. In 2008 was ruim 40 procent van de 55-plussers actief als vrijwilliger, relatief veel in de verzorging en voor levensbeschouwelijke organisaties. Ook voor hobbyclubs en culturele verenigingen zijn ze meer dan gemiddeld actief. Van de 75-plussers deed 24 procent vrijwilligerswerk. Ouderen van 55 tot 75 jaar geven naar verhouding vaak informele hulp buiten organisaties om. In 2008 gaf 40 procent van de 55-64-jarigen en 35 procent van de 65-75-jarigen informele hulp. Het gemiddelde over alle leeftijdsgroepen lag met 30 procent een stuk lager. De oudsten verleenden veel minder frequent informele hulp. Het aandeel 75-plussers dat informele hulp gaf was met 16 procent een stuk kleiner dan gemiddeld (CBS).

slag gehad op gezinnen en families. Deze ontwikkelingen zijn echter vaak genuanceerder en complexer dan media en politiek suggereren. Daarom is het belangrijk om onderzoek naar familiebanden te blijven doen. Ongeveer zes jaar geleden is de eerste ronde van dit onderzoek gehouden, drie jaar geleden de tweede. Ruim 8.000 personen in Nederland zijn geïnterviewd over hun familierelaties, over hun opleidings- en werkgeschiedenis en over solidariteit met familieleden. De derde ronde van de NKPS vindt nu, in 2010, plaats. De mensen, die eerder hebben meegewerkt worden nu weer gevraagd om deel te nemen.

Wie zijn de respondenten?

De respondenten zijn gewone Nederlanders en allochtonen; mensen tussen de 18 en 79 jaar van Zuid-Limburg tot Terschelling en van Middelburg tot Groningen. Uniek aan dit onderzoek is dat respondenten al twee keer eerder hebben meegewerkt in 2003/2004 en in 2006/2007. Om uitspraken te kunnen doen over veranderingen binnen en tussen gezinnen en families in Nederland is het belangrijk om ontwikkelingen bij dezelfde groep mensen te onderzoeken. Daarom worden dezelfde respondenten nu opnieuw benaderd.

Hoe werkt het?

Voor het onderzoek worden telefonische interviews gehouden met de mensen die eerder hebben meegewerkt. Interviewers van onderzoeksbureau GfK voeren de gesprekken. Als respondenten het prettiger vinden, kunnen zij ook via

internet deelnemen. Daarnaast worden de huidige partners van de respondenten eveneens benaderd om partnerrelaties, huwelijks- en echtscheidingsverhalen en gezamenlijk ouderschap beter in beeld te kunnen brengen.

Organisatie

De eerste twee rondes van de NKPS werden door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) (Investeringen Groot (480-10-009)), door het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) en door de universiteiten van Utrecht, Amsterdam (UvA) en Tilburg gesubsidieerd. In de derde ronde werken het NIDI, de universiteiten van Utrecht en Amsterdam (UvA) en de Erasmus Universiteit Rotterdam samen. NWO levert opnieuw een financiële bijdrage. Omdat de uitkomsten van dit onderzoek belangrijke informatie opleveren voor de overheid, zijn verschillende ministeries en beleidsmakers eveneens nauw betrokken.

Het onderzoek wordt uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van:

Prof. dr. Pearl Dykstra (EUR)
Prof. dr. Aafke Komter (UU)
Prof. dr. Aart C. Liefbroer (NIDI)
Dr. Eva-Maria Merz (NIDI)
Prof. dr. Clara Mulder (UvA)

Meer weten?

Meer informatie over het onderzoek is te vinden op www.nkps.nl.

Zorgen voor je dierbaren

EVA-MARIA MERZ

Ouder-kindrelaties gedurende de levensloop

De eerste relaties die mensen ontwikkelen zijn die tussen ouder en kind. Het zijn ook vaak de belangrijkste relaties. Ze geven steun en veiligheid in de jeugd maar ook op latere leeftijd. De kwaliteit en balans in hulpuitwisseling van deze relaties kan echter per persoon verschillen en gedurende het leven veranderen, hetgeen gevolgen heeft voor de ontwikkeling, de gezondheid en het welbevinden van kinderen, adolescenten en volwassenen. Met behulp van gegevens uit de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS) zijn kenmerken en veranderingen van ouder-kindrelaties gedurende de levensloop en de associatie met welbevinden onderzocht.

Foto: Stockxchng/hortongrou

Goede relaties blijken bevorderlijk voor de kwaliteit van leven en het welbevinden van individuen. De kwaliteit van relaties kan bovendien een rol spelen bij het reguleren van emoties en het omgaan met stress. Kennis van de kenmerken van belangrijke relaties, zoals ouder-kindrelaties, is belangrijk vanwege de samenhang met psychische gezondheid en welbevinden. Niet alle sociale relaties zijn bevorderlijk voor gezondheid en welbevinden. Sommige worden als stressvol en belastend ervaren en kunnen daardoor ook nadelige gevolgen hebben. Onderzoek naar familierelaties is belangrijk in een vergrijzende samenleving waarin steun en hulp vanuit het familienetwerk een belangrijke aanvulling op professionele zorg kan

Foto: Stockxchng/duchessa

zijn. Een grotere behoefte aan zorg zou in een individualiserende samenleving spanningen in families tussen generaties tot gevolg kunnen hebben. Daarom is het belangrijk om structuren te scheppen waarin relaties tussen familieleden zich optimaal kunnen ontwikkelen. Verschillen in gezinssamenstelling, gezinsvorming, culturen en achtergronden zijn belangrijke aspecten die daarbij aandacht verdienen.

Kenmerken van ouder-kindrelaties

Ouder-kindrelaties blijven voor veel mensen hun hele leven centraal staan en zijn voor zowel ouders als kinderen emotioneel van grote betekenis. Meestal worden dergelijke relaties gekenmerkt door goede kwaliteit en uitwisseling van steun.

Veel ouder-kindrelaties zijn zogenoemde gehechtheidsrelaties (zie kader). Dergelijke relaties worden gekenmerkt door een patroon waarin één partner de sterkere en wijzere is en de andere de zwakkere die in tijden van stress een beroep op de sterkere kan doen. Gehechtheidsrelaties tussen ouders en kinderen kunnen aan de hand van drie dimensies worden beschreven, te weten de richting, de centraliteit en de kwaliteit van de relatie.

De *richting* van een gehechtheidsrelatie geeft aan wie in de relatie de sterkere en wijzere partner is en wie op wie leunt en een beroep doet in tijden van stress, behoefte of ziekte. Kinderen en jongvolwassenen gebruiken hun ouders meestal als veilige basis en als bron van advies en steun. Jongeren vragen bijvoorbeeld hun ouders om advies bij hun studiekeuze. In de loop van de jaren kan de richting in de ouder-kindrelatie meer in evenwicht en balans geraken en kunnen ouder en kind elkaar afwisselend als de sterkere en wijzere partner ervaren. Als kinderen jongvolwassen zijn kunnen ze advies nodig hebben met betrekking tot vragen over opvoeding van eigen kinderen. Daarna kan de balans verder doorslaan als de ouders bejaard worden en de volwassen kinderen voornamelijk steun en advies geven aan hun ouders, in plaats van andersom. Ouderen kunnen bijvoorbeeld advies nodig hebben van hun (klein)kinderen met betrekking tot computer of telecommunicatie. De tweede dimensie, *centraliteit*, beschrijft de plaats die een relatie in het leven van een per-

soon inneemt. Hoe meer levensdomeinen er zijn waarbij relatiepartners – ouders en kinderen – op elkaar betrokken zijn, contact hebben en hulp en steun uitwisselen, hoe centraler en belangrijker de relatie is. In de jeugd en jonge volwassenheid maken kinderen veel transities mee waarbij de ouders vaak nauw zijn betrokken. Later in de levensloop worden kinderen zelfstandig en onafhankelijker van hun ouders en zijn er minder gebeurtenissen waarbij ouders en kinderen samen zijn betrokken. Ook is er door geografische afstand minder uitwisseling mogelijk en is er bijvoorbeeld minder persoonlijk contact. Dit betekent echter niet dat de kwaliteit van deze relatie lager is.

Bij de beschrijving van de *kwaliteit* van een gehechtheidsrelatie ligt de focus op de emotionele en affectieve kant van de relatie en op harmonie en conflicten binnen de relatie. Belangrijk is hier of mensen om elkaar geven en goed met elkaar kunnen opschieten ook in het geval van een conflict of onenigheid.

Ouder-kindrelaties gedurende de levensloop

Veranderingen in de ouder-kindrelatie in de loop van het leven hebben grote gevolgen voor de ontwikkeling, de gezondheid en het welbevinden van beide partijen. Om na te kunnen gaan hoe die veranderingen zich manifesteren zijn ouder-kindrelaties van volwassen kinderen in de leeftijdsgroepen 18-29, 30-39, 40-49 en 50-79 jaar op de drie dimensies van gehechtheidsrelaties vergeleken. Daarbij is gebruik gemaakt van gegevens uit de NKPS. Variatie in de drie dimensies is onderzocht aan de hand van de relatiekenmerken, *richting* in de uitwisseling van steun en advies, *kwaliteit* en conflict, en de mate waarin de relatie een *centrale plaats* in het leven van iemand inneemt (gemeten door contactfrequenties en het uitwisselen van praktische hulp).

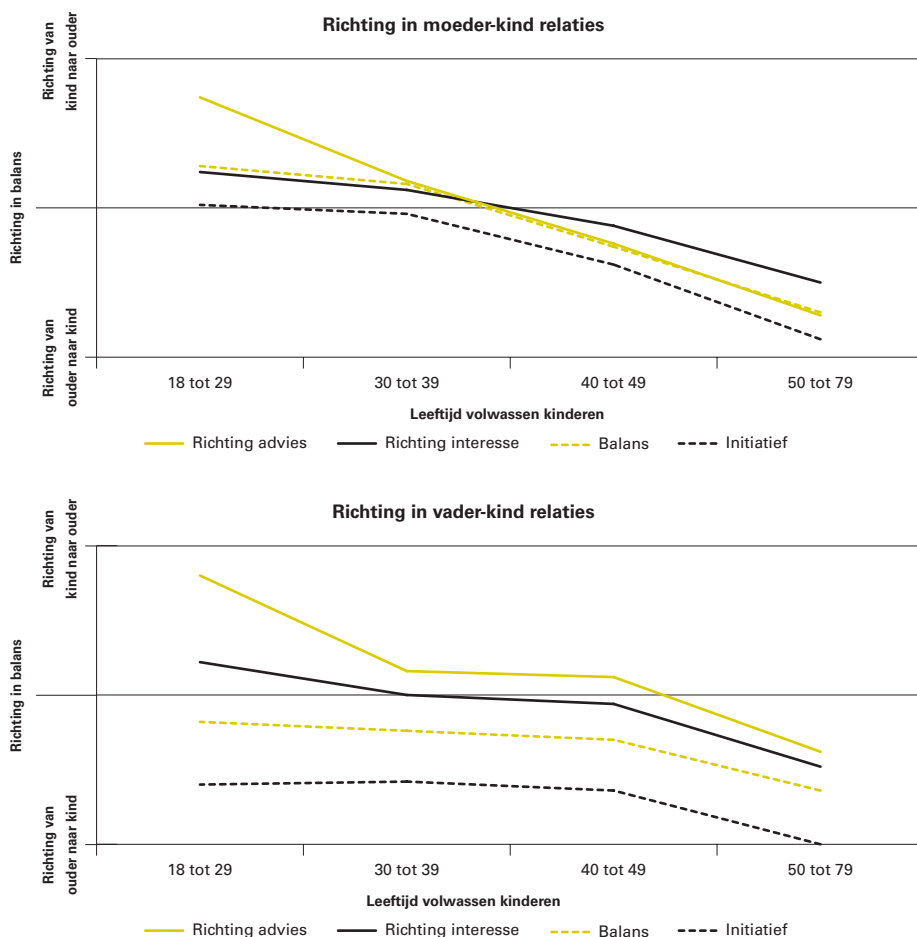
In de twee oudere leeftijdsgroepen (volwassen kinderen van 40-79 jaar met hun ouders) waren aspecten van de richting van de relatie en van het uitwisselen van advies en steun omgedraaid vergeleken met de twee jongere leeftijdsgroepen (volwassen kinderen van 18-39 jaar met hun ouders). Met andere woorden, ouders van kinderen uit de oudere leeftijdsgroepen deden gemiddeld meer een beroep op hun kinderen voor

DE GEHECHTHEIDSTHEORIE

De gehechtheidstheorie, geformuleerd door de Britse kinderpsychiater John Bowlby (1907-1990), gaat ervan uit dat het zoeken en bieden van veiligheid in tijden van stress en ziekte een levenslang verlangen blijft. Mensen van alle leeftijden hebben op bepaalde momenten de aanwezigheid en steun van een vertrouwde figuur nodig. Door ervaringen van vroeger, uit de jeugd, met de beschikbaarheid en de adequaatheid van reacties op veiligheidszoekend gedrag verwerven mensen representaties die hen in latere relaties sturen en een schema geven met wat ze moeten en kunnen verwachten van anderen en hoe ze zichzelf zien in die relaties. Daardoor zijn mensen makkelijker of moeilijker in staat om met nabijheid en afhankelijkheid om te gaan. Individuen kunnen bijvoorbeeld mentale representaties van het zelf als waardevol en anderen als betrouwbaar en beschikbaar hebben. Dan spreken we van een veilige representatie, van een goede kwaliteit. Veilig gehechte mensen kunnen flexibel met veranderingen in relaties omgaan en balanceren autonoom en een zekere afhankelijkheid op een adaptieve manier. Ze hebben geleerd met negatieve gevoelens als verdriet, angst en ziekte om te gaan. Als mensen een negatief zelfbeeld van zichzelf en/of anderen hebben dan spreken we van een onveilige-gehechtheidstijl. Mensen zijn dan of angstig om verlaten te worden en klampen zich vast aan verzorgers/relatiepartners of ze ontwikkelen vermijdend gedrag en blijven vooral op zichzelf.

Gehechtheid is in het bijzonder bij kleine kinderen bestudeerd. Bowlby ging er echter van uit dat mensen op alle leeftijden, van de wieg tot het graf, op bepaalde momenten veiligheid nodig hebben, gegeven door een vertrouwde geliefde persoon. Oudere mensen bijvoorbeeld worden minder belastbaar en krijgen te maken met achteruitgang in mobiliteit en capaciteiten. Ze hebben dan steun, advies en veiligheid nodig van iemand, bijvoorbeeld een volwassen kind.

Figuur 1. Richting van de relatie ouders-kinderen naar leeftijd van de kinderen bij de uitwisseling van steun en advies

Ouders van kinderen uit de oudere leeftijdsgroepen deden gemiddeld meer een beroep op hun kinderen voor advies, steun en hulp dan dat die kinderen een beroep deden op hun ouders. Zoals in de figuur is te zien *krijgen* kinderen in de leeftijdsgroepen 18-29 en 30-39 jaar vooral steun van hun ouders. Als de kinderen gemiddeld 40 jaar oud zijn slaat de balans in de ouder-kindrelatie om en ontvangen ouders vooral advies en interesse van hun kinderen.

advies, steun en hulp dan dat die kinderen een beroep deden op hun ouders (zie figuur 1). Zoals in de figuur is te zien *krijgen* kinderen in de leeftijdsgroepen 18-29 en 30-39 jaar vooral steun van hun ouders. Als de kinderen gemiddeld 40 jaar oud zijn slaat de balans in de ouder-kindrelatie om en ontvangen ouders vooral advies en interesse van hun kinderen. Met betrekking tot de dimensie centraliteit werd in de jongere leeftijdsgroepen en in de oudste groep een hogere centraliteit gevonden vergeleken met de middelste leeftijdsgroep. Dat blijkt uit het aantal levensdomeinen waarop

steun en hulp werd uitgewisseld, te weten praktische hulp (bijvoorbeeld klusjes doen, spullen vervoeren) en huishoudelijke hulp (wassen, koken, schoonmaken), en de intensiteit waarmee contact werd onderhouden. In de oudste groepen hebben ouders waarschijnlijk ook de grootste behoefte aan praktische hulp en steun in verband met achteruitgang in capaciteiten en mobiliteit. Met behulp van longitudinale NKPS-gegevens is aangetoond dat de zorg van volwassen kinderen voor hun ouders toenam over een periode van vier jaar (de periode in het onderzoek tussen ronde 1 en ronde 2). Dit gold voor zowel emotionele als instrumentele steun. Aan de andere kant nam instrumentele steun van ouders aan kinderen in dezelfde periode af. Emotionele steun van ouders aan kinderen steeg wederom (zie figuur 2).

Ook de kwaliteit van de relatie verschilde tussen de leeftijdsgroepen. In de jongere groepen waren ouder-kindrelaties van iets hogere kwaliteit dan in de oudere groepen (zie figuur 3). En ook met behulp van longitudinale gegevens werd er een kleine achteruitgang in de kwaliteit van ouder-kindrelaties over een periode van vier jaar gevonden.

Ouder-kindrelaties en welbevinden

Vervolgens is het effect van deze relatiekenmerken op welbevinden van zowel ouders als kinderen onderzocht. Regelmatig wordt er een negatieve samenhang tussen het geven van intergenerationele steun aan ouders met het welbevinden van volwassen kinderen gevonden. Voor ouders wordt echter vaak een positieve samenhang tussen ontvangen steun en welbevinden geconstateerd.

Het geven van instrumentele steun aan ouders hing negatief samen met het welbevinden van ouders en kinderen. Daarentegen had het uitoefenen van de rol van sterkere en wijzere partner (het meer geven van advies en emotionele steun) in de relatie een positieve samenhang met welbevinden voor beide generaties. Emotionele steun geven biedt ouders de mogelijkheid om hun rol als ouder te blijven uitoefenen ondanks hun oudere leeftijd of gebrekkigheid door ziekte of achteruitgang in mobiliteit. Ouders vinden het moeilijk om op hun kinderen te leunen met betrekking tot huishoudelijke en praktische hulp maar kunnen dit door het geven van emotionele steun en interesse mogelijk compenseren.

De kwaliteit van de intergenerationele relatie was voor beide generaties de sterkste voorspeller van welbevinden. Zowel volwassen kinderen als hun ouders laten een hogere mate van welbevinden zien in relaties van hogere kwaliteit. In relaties gekenmerkt door hoge kwaliteit blijkt de omslag in de richting van steun en advies tussen volwassen kinderen en hun ouders minder negatief voor het welbevinden van ouders dan in relaties gekenmerkt door lagere kwaliteit. Met andere woorden, in goede ouder-kindrelaties ervaren ouders het als minder moeilijk om een beroep te doen op hun kinderen bij behoefte aan steun en advies.

HET ONDERZOEK

Dit artikel is gebaseerd op het promotieonderzoek 'Intergenerational solidarity: An attachment perspective'. In dit onderzoek werd de ouder-kindrelatie gedurende de levensloop en vooral op latere leeftijd belicht. Ouder-kindrelaties zijn vaak het hele leven belangrijk voor beide generaties, maar steeds weer aan verandering onderhevig. Onderzoek naar familierelaties, de affectieve kenmerken en de samenhang met intergenerationele steun en welbevinden is belangrijk in een vergrijzende samenleving waarin steun en hulp vanuit het familienetwerk een belangrijke aanvulling op professionele zorg kan zijn.

Het proefschrift werd door Eva-Maria Merz verdedigd aan de Vrije Universiteit Amsterdam op 15 september 2008. De promotoren waren prof. dr. Hans-Joachim Schulze en prof. dr. Carlo Schuengel.

Conclusies en implicaties

Samenvattend vinden wij verschillende veranderingen in de dimensies van ouder-kindrelaties gedurende de volwassen levensloop: de richting van de relaties verandert in de zin dat in de jongere leeftijdsgroepen ouderen meer praktische hulp en emotionele steun aan hun kinderen geven en de rol van sterkere en wijzere relatiepartner vervullen. In oudere ouder-kind paren, als de volwassen kinderen ouder zijn dan 40 jaar, worden de kinderen echter de sterkere en wijzere relatiepartner en doen ouders een beroep op hen voor advies en praktische steun. In de loop van het leven geven kinderen steeds meer praktische hulp aan hun ouders en geven ouders steeds minder praktische hulp aan hun kinderen. De kwaliteit van de ouder-kindrelatie wordt gedurende de levensloop iets slechter. In associatie met welbevinden hing de uitwisseling van praktische steun negatief en het uitoefenen van de rol als sterkere en wijzere relatiepartner positief samen met het welbevinden van beide generaties. Bovendien was vooral kwaliteit van de relatie een sterke en belangrijke voorspeller van welbevinden van ouders en volwassen kinderen.

Gezien deze veranderingen van richting en kwaliteit van de ouder-kindrelatie gedurende de levensloop en de associatie met welbevinden lijkt het dat bij het ouder worden van ouders en kinderen de achteruitgang van de kwaliteit van hun relatie een grotere bedreiging is voor het welbevinden dan het feit dat de kinderen steeds meer steun aan hun ouders geven.

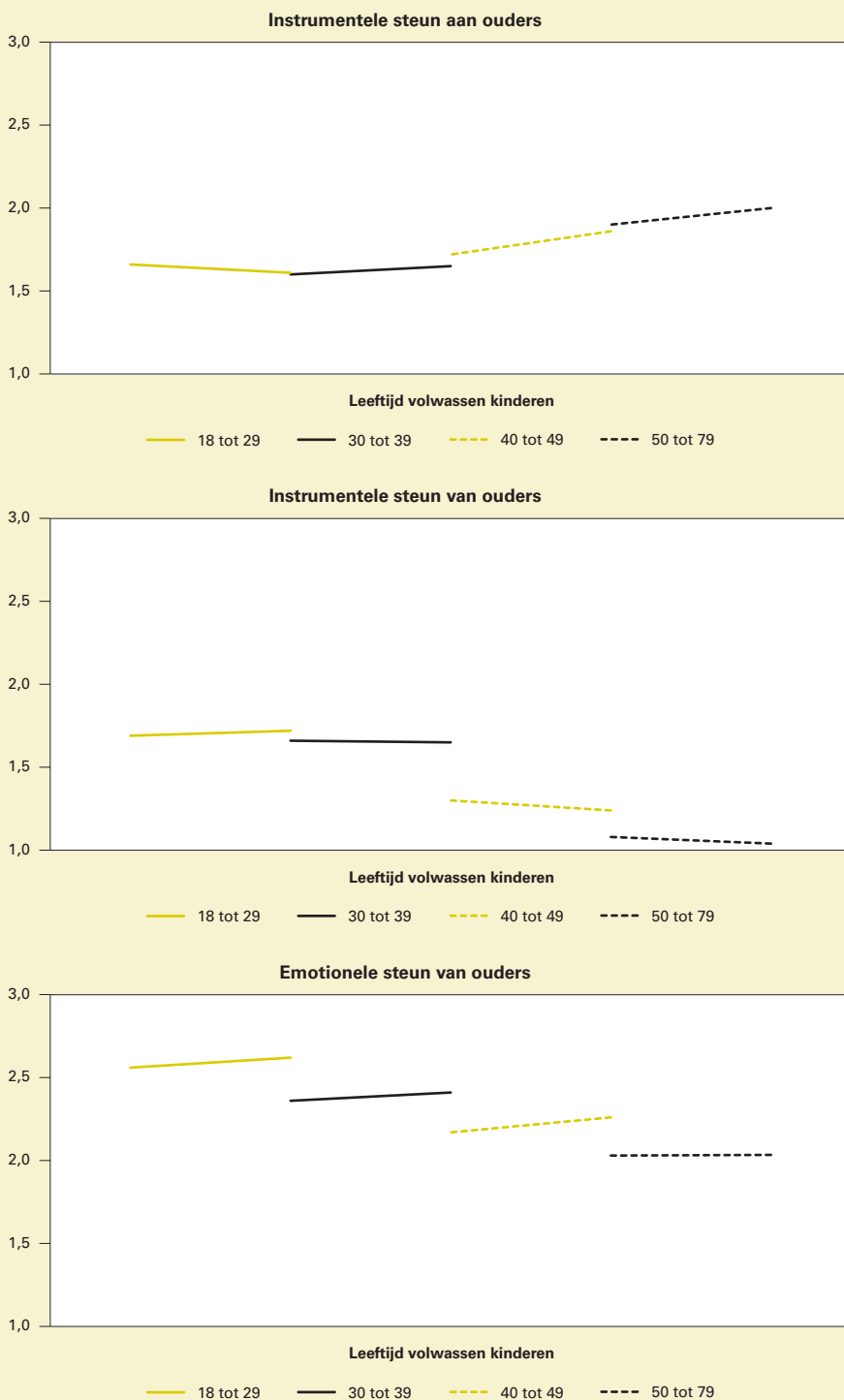
Goede familiebanden zijn niet vanzelfsprekend maar wel cruciaal voor welbevinden en levensvreugde. Daarom verdient het thema ouder-kind- en familierelaties, niet alleen in de jeugd maar gedurende de hele levensloop, een plek in de publieke, politieke en beleidsdiscussie.

LITERATUUR:

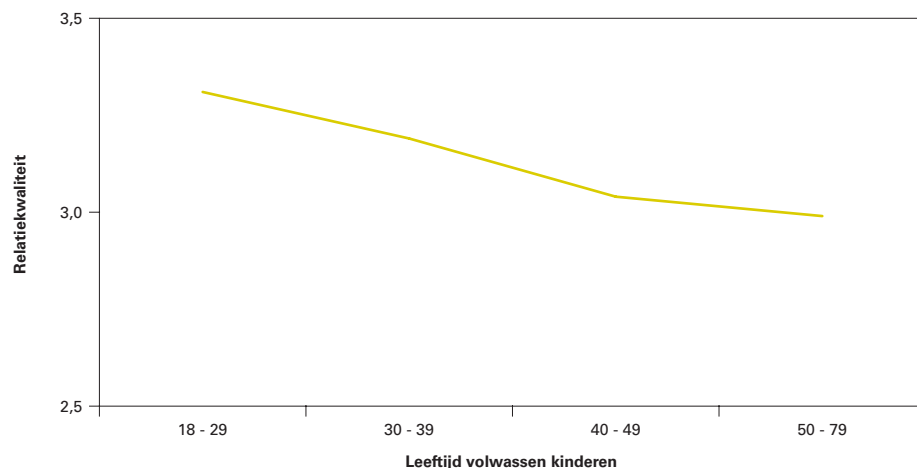
- Hinde, R.A. (1979), *Towards understanding relationship*. London: Academic Press.
- Levitt, M.J., N. Guacci en R.A. Weber (1992), Intergenerational support, relationship quality and well-being – A bicultural analysis. *Journal of Family Issues*, 13, pp. 465-481.
- Merz, E.-M., N.S. Consedine, H.-J. Schulze en C. Schuengel (2009). Wellbeing of adult children and ageing parents: associations with intergenerational support and relationship quality. *Ageing & Society*, 29, pp. 783-802.
- Townsend, A.L. en M.M. Franks (1995), Binding ties – closeness and conflict in adult children's caregiving relationships. *Psychology and Aging*, 10, pp. 343-351.

Dr. E.M. Merz, NIDI. E-mail: merz@nidi.nl

Figuur 2. Verandering in de uitwisseling van steun tussen ouders en kinderen gedurende vier jaar

Figuur 3. Verandering in kwaliteit van de relatie tussen volwassen kinderen en hun ouders

Vaderschap is de laatste tijd onderwerp van het maatschappelijke debat. Niet alleen door de uitspraak van demissionair Minister van Jeugd en Gezin André Rouvoet dat het voor mannen gemakkelijker moet worden om tijd te maken voor het gezin, maar ook door de beslissing van de heren Eurlings en Bos die aangeven wat voor druk een carrière op het privéleven kan hebben.

De reden dat de rol van vaders in het gezinsleven de laatste tijd zowel wetenschappelijke als maatschappelijke aandacht krijgt is tweeledig. Ten eerste is de houding ten opzichte van vaderschap veranderd nu steeds meer vrouwen zijn gaan werken en ook na de komst van hun kind(eren) zijn blijven werken. Ten tweede is de bijdrage van vaders in de opvoeding en de verzorging van hun kinderen in de loop van de jaren maar licht gestegen, in vergelijking met de forse stijging van het aantal vrouwen op de arbeidsmarkt en met haar aandeel in de zorg voor de kinderen.

Foto: Stockxchng/markyjay

periode waarin vaders het huishouden delen met hun kinderen. Om uit te vinden welk mechanisme ten grondslag ligt aan de langetermijnverschillen tussen vaders en kinderloze mannen, wordt in dit onderzoek onderscheid gemaakt tussen vaders met thuiswonende en vaders met uitwonende kinderen.

Daarnaast is het belangrijk om de invloeden van het hebben van een partner en het hebben van kinderen uit elkaar te halen. Vaders hebben vaker een partner dan kinderloze mannen. Het hebben van een partner en niet zozeer het hebben van kinderen, zou ervoor kunnen zorgen dat voor vaders de levensuitkomsten gunstiger zijn dan voor kinderloze mannen.

Manier van beïnvloeding

In het promotieonderzoek worden vijf manieren onderscheiden waarop vaderschap een effect zou kunnen hebben op het gedrag en het welbevinden van mannen. Deze sluiten elkaar niet uit.

- **Tijdsrestricties.** Een dag heeft maar 24 uur. Tijd die vaders besteden aan hun kinderen, kunnen ze niet besteden aan andere activiteiten.
- **Sociale ambassadeurs.** Het hebben van kinderen creëert nieuwe en versterkt bestaande banden met anderen.
- **Prioriteitsverschuivingen.** Vaderschap zorgt ervoor dat zaken belangrijk worden in het leven die nut hebben en goed zijn voor hun kinderen.
- **Sociale controle.** Vaderschap geeft verplichtingen. Niet alleen dienen ouders te zorgen voor het dagelijkse onderhoud van hun kinderen, maar ze dienen ook het goede voorbeeld te geven.
- **Kind als bron van vreugde en stress.** Vaderschap kan aan de ene kant een grote bron van vreugde zijn en veel voldoening geven, maar aan de andere kant ook veel dagelijkse zorgen en stress met zich mee brengen

Gedrag en welbevinden

In dit artikel worden vier levensdomeinen in ogenschouw genomen: sociale activiteiten, gezondheid, economische activiteiten en psychologisch welbevinden. Concreet wordt bij sociale

HET ONDERZOEK

Dit artikel is gebaseerd op het onderzoek 'Remaining childless. Causes and consequences from a life course perspective'. Tijdens haar promotie-onderzoek was Renske Keizer (1983) verbonden aan het ICS (Interuniversity Center for Social Science Theory and Methodology) en werkte zij op het NIDI. Het proefschrift werd verdedigd op 12 Februari 2010 aan de Universiteit Utrecht. Promotor was prof. dr. Pearl A. Dykstra en co-promotor dr. Anne-Rigt Poortman. Tegenwoordig is dr. Keizer als post-doc-onderzoeker verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, afdeling Sociologie.

Onderzoek naar vaderschap richtte zich tot nu toe vooral op de gevolgen voor kinderen en voor de verdeling van huishoudtaken. De literatuur toont dat een positieve rol van vaders in de opvoeding van de kinderen gunstig is voor zowel het huidige gedrag en de gezondheid en het welbevinden van kinderen op de lange termijn als voor een evenwichtiger verdeling van de arbeid- en zorgtaken tussen de partners. We weten echter veel minder over de gevolgen van vaderschap voor mannen zelf.

Het meeste onderzoek naar de effecten van het krijgen van kinderen richt zich op vrouwen en niet op mannen. Gedacht werd dat het al dan niet hebben van kinderen van minder invloed zou zijn op het gedrag en het welbevinden van mannen dan op die van vrouwen. Dit artikel laat echter zien dat het hebben van kinderen eerder een andere dan een mindere uitwerking heeft op het leven van mannen.

Tijdelijke versus permanente verandering, kinderen versus partner

Op welke wijze kan het hebben van kinderen invloed uitoefenen op het gedrag en het welbevinden van mannen op de lange termijn? Sommige onderzoekers zijn van mening dat ouderschap mannen voorgoed verandert, anderen denken dat veranderingen zich beperken tot de

activiteiten gekeken naar contacten met familieleden, contacten met burens, vrijetijdsbesteding en betrokkenheid bij de gemeenschap. Bij gezondheid wordt gekeken naar fysieke gezondheid, bij economische activiteiten naar inkomen en aantal uren werk per week en bij psychologisch welbevinden ten slotte naar tevredenheid met het leven en de dagelijkse geestelijke gemoedstoestand.

Verwachtingen

Op basis van 'tijdsrestricties', 'sociale ambassadeurs' en 'prioriteitsverschuivingen' wordt verwacht dat vaders meer contact met hun familie en burens hebben, minder tijd besteden aan persoonlijke vrije tijd, en meer betrokken zijn bij hun gemeenschap dan kinderloze mannen.

Op basis van 'prioriteitsverschuivingen' en 'sociale controle' verwacht ik dat vaders gezonder zijn dan kinderloze mannen. Met betrekking tot het economische domein kunnen conflicterende hypothesen worden opgesteld. Op basis van 'tijdsrestricties' kun je verwachten dat vaders minder uren werken. Op basis van 'sociale controle' en 'prioriteitsverschuivingen' verwacht ik dat vaders meer uren werken en meer verdienen dan kinderloze mannen. Maar aan de hand van 'prioriteitsverschuivingen' kun je ook verwachten dat vaders actief deel willen nemen aan de verzorging en opvoeding van hun kinderen en minder willen werken (en daardoor ook minder verdienen).

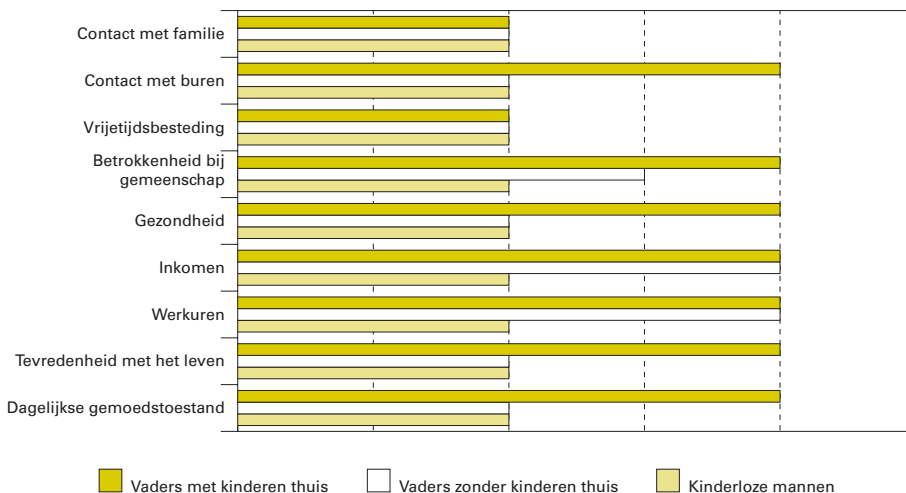
Ten slotte wordt op basis van 'kind als bron van vreugde en stress' verwacht dat vaders meer tevreden zijn met hun leven, maar tegelijkertijd meer stress ervaren dan kinderloze mannen.

Netherlands Kinship Panel Study: kleine verschillen in levensuitkomsten

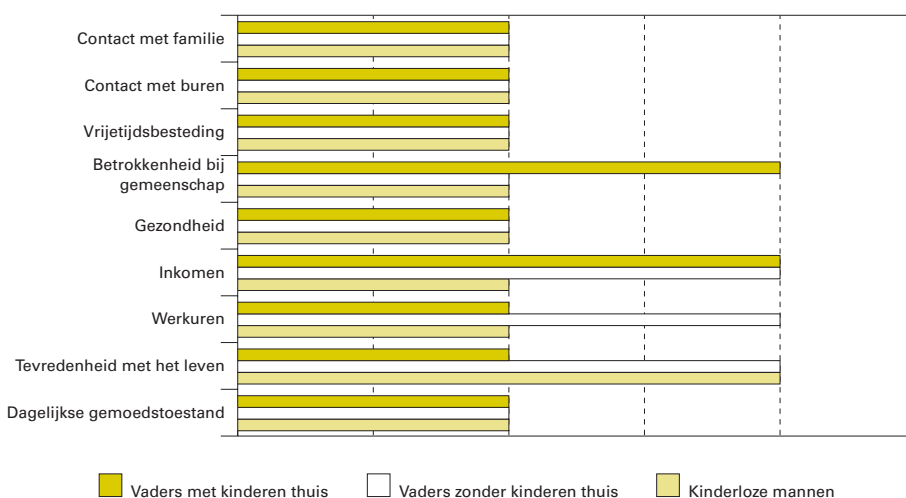
Om het gedrag en welbevinden van vaders en kinderloze mannen te vergelijken, wordt gebruik gemaakt van gegevens uit de eerste ronde van de NKPS. De steekproef bestaat uit 1.451 mannen tussen de 40 en de 59 jaar.

De resultaten zijn schematisch weergegeven in de figuren 1 en 2. Deze laten zien dat er verschillen zitten tussen de levens van kinderloze mannen en vaders, maar dat er niet veel verschillen zijn. Over het algemeen komt naar voren dat verschillen tussen kinderloze mannen en vaders niet zozeer worden veroorzaakt door het al dan niet hebben van kinderen. Dat vaders een betere gezondheid blijken te hebben en meer sociaal zijn geïntegreerd dan kinderloze mannen kan worden toegeschreven aan het feit dat vaders vaker een partner hebben. De partner zorgt ervoor dat mannen gezonder leven en meer betrokken zijn bij familie en burens en niet zozeer de kinderen. Het hebben van kinderen beïnvloedt het leven van mannen vooral indirect door het verhogen van de kans dat zij een partner hebben. Het grootste effect van vaderschap wordt gevonden op het economische vlak; vaders met thuis- en uitwonende kinderen hebben een hoger inkomen dan kinderloze mannen. Bovendien werken vaders met uitwonende kinderen meer uren dan kinderloze mannen. Daarnaast zien we een effect op het sociale vlak. Vaders met thuiswonende kinderen zijn meer betrokken bij hun gemeenschap dan kinderloze mannen. Vaderschap

Figuur 1. Gedrag en welbevinden van mannen

Figuur 2. Gedrag en welbevinden van mannen gecontroleerd voor partnerstatus

Schematische weergave: afwijkende balken geven een significant verschil aan, hogere balken geven een positiever effect aan.

leidt overigens niet alleen tot gunstige levensuitkomsten; het hebben van thuiswonende kinderen maakt vaders iets minder gelukkig dan kinderloze mannen.

Verklaringen

Er zijn twee verklaringen denkbaar voor de resultaten op het economisch vlak. Aan de ene kant zorgt vaderschap ervoor dat mannen hun prioriteiten aanpassen. Door het vaderschap worden zaken en activiteiten die goed zijn voor de eigen kinderen belangrijker. Niet alleen gezien vanuit de mannen zelf maar ook vanuit de heersende opvattingen in de samenleving is het bieden van financiële zekerheid één van de zaken die ten goede komen aan de toekomst van het kind. Aan de andere kant zijn het ook eerder mannen met goede economische vooruitzichten die vader worden. Het beeld van de vader die actief is betrokken bij de opvoeding van zijn kinderen en minder uren werkt dan de kinderloze man komt in deze resultaten niet naar voren. Dit kan te maken hebben met het cohort mannen dat hier in ogenschouw is genomen. Actieve betrokkenheid bij de opvoeding, bijvoorbeeld in de vorm van een papa-dag, is een redelijk recente vorm van betrokkenheid van de vader. Het is waarschijnlijk dat onder jongere cohorten vaders een groter deel part-time werken.

HOOGOPGELEIDE 25-35-JARIGEN DOEN HET GOED OP DE ARBEIDSMARKT

Van de 25-35-jarige hoogopgeleiden die geen onderwijs meer volgen, was in 2009 bijna 94 procent aan het werk. Ook onder niet-westerse allochtone hoogopgeleiden is het aandeel dat werkt hoog (89 procent). Sinds 2003 is dat flink toegenomen. Toen was het nog 80 procent. Het verschil met de autochtone 25- tot 35-jarigen is hiermee kleiner geworden. Veel hoogopgeleiden betreden voor het eerst de arbeidsmarkt als ze 25 jaar of ouder zijn. In 2009 volgde bijna 77 procent van de hoogopgeleiden van 25 tot 35 jaar geen onderwijs meer. Dit komt overeen met 612.000 mensen. Van hen waren 22.000 niet actief op de arbeidsmarkt, bijvoorbeeld vanwege zorgtaken en waren 16.000 actief op zoek naar een baan. Van 2003 tot 2007 steeg het aandeel werkenden in de groep hoogopgeleiden van 25 tot 35 jaar licht en vanaf 2007 bleef het nagenoeg gelijk. Ondanks de economische crisis bleef het daarna hoog (CBS).

Foto: Stockxchng/theophine

demodata

AANTAL ADOPTIEKINDEREN BIJNA GEHALVEERD

In de afgelopen jaren zijn in Nederland minder kinderen geadopteerd. Het aantal adopties is tussen 2004 en 2008 bijna gehalveerd. Dit komt vooral door een kleiner aantal adoptiekinderen uit China. In 1995 werden in Nederland ruim 700 kinderen geadopteerd. Vervolgens steeg hun aantal tot 1.370 in 2004, waarna het weer daalde tot bijna 800 in 2008. Het aantal adopties is daarmee weer terug op het niveau van halverwege de jaren negentig van de vorige eeuw. Vrijwel alle kinderen komen uit het buitenland. In 2008 werden 30 kinderen geadopteerd die in Nederland waren geboren. Halverwege de jaren negentig kwamen de meeste adoptiekinderen uit Colombia. Sinds 1998 nam China deze positie over. In 2004 werden ongeveer 800 Chinese kinderen geadopteerd en bereikte het aandeel adoptiekinderen van Chinese afkomst een maximum met bijna 60 procent van het totaal. Tot voor kort werden uit China hoofdzakelijk meisjes geadopteerd. De daling van het aantal Chinese adoptiekinderen van de laatste jaren doet zich alleen voor bij de meisjes. Het aantal jongetjes neemt nog iets toe. In 2008 was het aandeel van de Chinese jongetjes 38 procent; rond de eeuwwisseling was dit ongeveer 5 procent (CBS).

De grotere betrokkenheid van vaders bij de gemeenschap kan worden verklaard aan de hand van de veranderde prioriteiten van mannen. Je eigen kinderen profiteren, bijvoorbeeld op het gebied van veiligheid, van sterkere betrokkenheid bij de buurt. Daarnaast maakt het hebben van kinderen het natuurlijk ook makkelijker om betrokken te zijn bij de gemeenschap. Te denken valt bijvoorbeeld aan vrijwilligerswerk bij de voetbalclub van je kinderen.

De resultaten op het vlak van welbevinden lijken tegenintuïtief. Het hebben van kinderen levert echter natuurlijk niet alleen voldoening en tevredenheid op. Het ouderschap brengt ook zorgen, verantwoordelijkheden en dagelijkse lasten met zich mee. Dat leidt ertoe dat het hebben van kinderen thuiswonende vaders iets ongelukkiger maakt dan kinderloze mannen.

Kanttekeningen

Dit onderzoek kent een belangrijke beperking die heeft te maken met selectie. De centrale aan-

naar voren zijn gekomen, is de invloed van kinderen op de gedragingen en het welbevinden van mannen niet al te groot. Bovendien geldt het resultaat voor de grotere betrokkenheid van vaders bij de gemeenschap alleen voor de periode dat vaders de kinderen in huis hebben wonen. Dit suggereert dat de verschillen in sociale integratie ten nadele van kinderloze mannen na verloop van tijd zullen verdwijnen. Het economische vlak lijkt het enige domein te zijn waarin kinderloze mannen het op de lange termijn slechter doen dan vaders.

In de Nederlandse cultuur geldt nog steeds dat een echte vader brood op de plank brengt. Echter, gezien de aandacht die er nu in de politiek en in het maatschappelijk debat wordt gevraagd voor de mogelijkheden om het voor mannen makkelijker te maken tijd vrij te maken voor hun gezin en de beginnende tendens voor recente cohorten mannen om papa-dagen op te nemen, zouden de verschillen in werkuren en inkomen tussen kinderloze mannen en vaders in de toekomst ook geleidelijk aan kleiner kunnen worden. Meer tijd voor het gezin zou bovendien de balans tussen werk en privé beter maken en daarmee een oorzaak voor de nadelige gevolgen van het hebben van kinderen voor het geluk van mannen kunnen wegnemen.

Dit artikel is, in samenwerking met prof. dr. Pearl A. Dykstra en dr. Anne-Rigt Poortman in uitgebreidere vorm verschenen in het tijdschrift *European Sociological Review*, volume 26 (2010), issue 1, pp 1-16.

Dr. R. Keizer, Erasmus Universiteit Rotterdam.
E-mail: keizer@fsw.eur.nl

Foto: Stockxchng/kevinrohr

name is dat vaderschap het gedrag en het welbevinden van mannen verandert. Natuurlijk is het ook zo dat een gezonde, goed verdienende en tevreden man een grotere kans heeft om vader te worden dan een man die deze eigenschappen niet heeft. Recente buitenlandse longitudinale studies onderschrijven echter wel de bevindingen in dit onderzoek. Deze studies laten bijvoorbeeld zien dat met betrekking tot werk, selectie een rol speelt maar dat vaderschap zeker een positief effect heeft op het werkgedrag van de man. Het onderhavige onderzoek toont, ongeacht of het komt door selectie of door het hebben van kinderen, dat ouderschapsstatus aandacht verdient in studies over sociaal-economische ongelijkheid.

Implicaties en aanbevelingen

Dit artikel begon met de vraag 'Op welke wijze kan het hebben van kinderen invloed uitoefenen op de levensuitkomsten van mannen op de lange termijn?' Gezien het feit dat er niet veel verschillen tussen vaders en kinderloze mannen

Foto: Stockxchng/mrsmas

Zo moeder, zo dochter; zo vader, zo zoon

ANNE VAN PUTTEN

Gedrag ouders beïnvloedt later arbeidspatroon kinderen

Mannen zijn meer geneigd om te stofzuigen, koken, en te wassen als hun vaders ook flink wat deden in het huishouden tijdens hun kindertijd. Vrouwen werken gemiddeld meer uren op de arbeidsmarkt wanneer zij zijn opgegroeid met een werkende moeder. En moeders met jonge kinderen werken gemiddeld meer uren wanneer zij hulp van hun eigen ouders ontvangen in het huishouden en bij klusjes. Deze bevindingen suggereren dat overdracht van generatie op generatie een rol speelt in de betaalde en onbetaalde arbeidspatronen van mannen en vrouwen in Nederland.

De arbeidspatronen van mannen en vrouwen in Nederland blijken hardnekkig sekstereotype, ondanks het relatief hoge aandeel werkende vrouwen. Mannen besteden aanzienlijk meer tijd aan betaald werk en vrouwen besteden tweemaal zoveel tijd aan onbetaald huishoudelijk werk en zorgtaken. Dit leidt gedurende de gehele levensloop tot grote inkomensverschillen tussen mannen en vrouwen en tot een ondervertegenwoordiging van vrouwen in beslissingnemende posities.

Eerder onderzoek zoekt de verklaring van de arbeidspatronen van mannen en vrouwen vooral in individuele, partner-, en huishoudenskenmerken, zoals het individuele opleidingsniveau, de inkomensverschillen tussen partners en het aantal kinderen. Deze kenmerken kunnen echter onvoldoende duidelijk maken waarom het gemiddeld aantal gewerkte uren onder vrouwen zo laag blijft, ook onder hoogopgeleiden en kinderlozen, en waarom huishoudelijke en zorgtaken zo scheef verdeeld blijven. Een aanvullende verklaring, waar nog weinig onderzoek naar is verricht, is dat arbeidspatronen van generatie op generatie worden overgedragen. In dit promotieonderzoek is nagegaan in hoeverre intergenerationele overdracht de betaalde arbeidsuren en de bijdragen aan huishoudelijk werk en zorg voor kinderen tussen mannen en vrouwen in Nederland verklaart (zie kader pag. 10). Overdracht tussen generaties kan bijvoorbeeld plaatsvinden doordat ouders een voorbeeld zijn voor hun kinderen, hulpbronnen doorgeven, of via het verlenen van praktische hulp. Wat dit laatste betreft, wordt in dit artikel alleen de hulp bezien van grootouders aan ouders, in het huishouden en bij de verzorging van de (klein)kinderen. Het promotieonderzoek waar dit artikel op is gebaseerd gaat daarnaast ook in op de praktische hulp die mannen en vrouwen van middelbare leeftijd verlenen aan hun oudere ouders, en de vraag hoe het geven van deze hulp samenhangt met de gewerkte wekelijkse arbeidsuren.

Ouders als rolmodel

Het gedrag van ouders in de kindertijd vormt een voorbeeld waarop mannen en vrouwen kunnen terugrijpen in volwassenheid. Ouders worden gezien als belangrijke, zo niet de belangrijkste, rolmodellen tijdens de kindertijd, ook met betrekking tot de huishoudelijke taakverdeling.

Foto: Stockxchng/slafko

Vrouwen en mannen blijken zich inderdaad op het terrein van huishoudelijk werk te spiegelen aan het vroegere gedrag van hun ouders. Vrouwen hebben een groter aandeel in huishoudelijk werk naarmate hun moeders in hun kindertijd een groter aandeel in het huishouden hadden, en hetzelfde geldt voor mannen en hun vaders: mannen hebben een groter aandeel in het huishouden naarmate hun vaders in hun kindertijd een groter aandeel hadden. Dit geldt voor zowel routinematig als incidenteel huishoudelijk werk, maar niet voor kinderverzorging. Mogelijk wordt het verzorgen van kinderen veel sterker dan het doen van huishoudelijk werk beïnvloed door intrinsieke motivatie en de 'baten' en risico's van, respectievelijk, wel en niet zorgen. Deze factoren konden niet worden opgenomen in het analysemodel, waardoor geen empirische informatie beschikbaar is over de mate waarin ze een rol spelen. Het ligt echter wel voor de hand dat ze een rol spelen.

Zo moeder, zo dochter?

Uit het promotieonderzoek blijkt dat de *arbeidsdeelname* van moeders in de kindertijd later ook invloed heeft op de *arbeidsuren* van hun volwassen dochters. Dit ligt, theoretisch bezien, voor de hand omdat de dochters van werkende moeders als kind ander gedrag van hun moeder hebben meegemaakt dan de dochters van thuismoeders –

demodata

BELGIË EN DUITSLAND POPULAIRSTE EMIGRATIEBESTEMMINGEN

In 2009 verlieten 28.000 autochtonen Nederland. Dat waren er 9.000 minder dan in het emigratietopjaar 2006 en bijna 7.000 autochtonen minder dan in 2008. Daarmee daalde de emigratie van autochtonen voor het derde opeenvolgende jaar. Oorzaken zijn mogelijk de economische onzekerheid en de verslechterde huizenmarkt. Hoewel de emigratie naar België en Duitsland in 2009 met een kwart afnam, bleven onze buurlanden de favoriete bestemmingen van autochtone emigranten. Naar beide landen vertrokken ongeveer 4.500 Nederlanders. Na België en Duitsland volgden de Nederlandse Antillen en Aruba, en Spanje. In 2009 was één op de vijf autochtone emigranten 50 jaar of ouder. De ruim 5.000 oudere emigranten vertrokken vooral naar Zuid-Europese landen als Frankrijk en Spanje. Ook de emigranten naar Portugal en Thailand waren voor een groot deel 50-plus. Hierbij ging het echter om kleine aantallen (CBS).

Foto: Stockxchng/colcerex

zowel wat betreft het arbeidsmarktgedrag van hun moeders als de rol van hun moeder in het gezin. Zij hebben immers gezien hoe hun moeder (veelal net als hun vader) de deur uitging om te werken, medeverantwoordelijk was voor het gezinsinkomen, en hebben gehoord hoe zij met eigen verhalen thuiskwam over werk en collega's. Dochters van werkende moeders kunnen dus terugvallen op het gedragsvoorbeeld van hun moeder wanneer zij een strategie moeten ontwikkelen om betaald werk en zorgtaken te combineren. Bovendien kunnen werkende moeders meer hulpbronnen overdragen dan thuismoeders, omdat zij over een professioneel netwerk beschikken (sociaal kapitaal), ervaringsdeskundige zijn op de arbeidsmarkt (menselijk kapitaal), en geld verdienen (financieel kapitaal). Dit kan zowel via de beroepsloopbaan als via de schoolloopbaan de arbeidsuren en arbeidsdeelname van vrouwen beïnvloeden. Eén voorbeeld van hoe de hulpbronnen van werkende moeders

de arbeidsmarktpositie van dochters kunnen beïnvloeden is dat werkende moeders vanuit hun professionele netwerk (informatie over) een stageplek of een eerste baan voor hun dochters kunnen regelen, waardoor deze dochters een betere (start-)positie verkrijgen op de arbeidsmarkt dan de dochters van thuismoeders. Een ander voorbeeld is dat werkende moeders hun dochters bij kunnen brengen hoe een vrouw zich kan manifesteren op de arbeidsmarkt (menselijk kapitaal). Vanwege de verschillende hulpbronnen die werkende moeders hun dochters te bieden hebben (sociaal, menselijk, en financieel kapitaal), hebben de dochters van werkende moeders een grotere kans om in de zwaardere functies terecht te komen die een bovengemiddelde tijdsinvestering vergen.

Uit dit onderzoek blijkt dat vrouwen gemiddeld anderhalf tot twee uur meer per week werken wanneer zij zijn opgegroeid met een werkende moeder. Er blijkt geen verband te zijn tussen de huidige arbeidsdeelname van vrouwen en de vroegere arbeidsdeelname van hun moeders. De arbeidsdeelname van moeders tijdens de kindertijd heeft dus een blijvende stimulerende invloed op de arbeidsuren van hun dochters in volwassenheid, maar niet op hun arbeidsdeelname.

Het gevonden verband tussen de arbeidsuren van vrouwen en de vroegere arbeidsdeelname van hun moeders is opmerkelijk. Tot dusverre kon het gebrek aan variatie in het aantal gewerkte uren tussen opeenvolgende cohorten vrouwen nauwelijks worden verklaard. Gezien de Nederlandse deeltijdcontext is het gevonden verband bijzonder betekenisvol, omdat een stijging van het gemiddeld aantal arbeidsuren met anderhalf tot twee uur een stijging van ongeveer zes tot zeven procent betekent in het totale arbeidsaanbod van vrouwen.

De meeste Nederlandse vrouwen werken. Het gaat er in dit onderzoek dan ook niet om te verklaren waarom vrouwen werken, maar om het aantal arbeidsuren. Veel vrouwen werken weinig uren en waarom de ene vrouw 16 uur werkt, de andere 20, en een derde 24, daar is nog heel weinig over bekend.

Hoe grootouders werkende moeders de ruimte geven

Een andere vorm van intergenerationele overdracht is de praktische hulp die volwassenen ontvangen van hun ouders. Grootouders zijn over het algemeen de belangrijkste aanbieders van informele kinderopvang in gezinnen met jonge kinderen, zo blijkt uit diverse publicaties. Daarnaast bieden (oudere) ouders hun volwassen kinderen ook vaak andere praktische hulp, bijvoorbeeld door het verrichten van huishoudelijke klusjes. De ontvanger van hulp bij onbetaalde taken kan meer tijd besteden aan betaalde arbeid of vrijetijdsactiviteiten.

Uit dit onderzoek blijkt dat moeders met jonge kinderen die huishoudelijke hulp ontvangen van grootouders een drie procent hogere kans hebben op arbeidsdeelname, en dat zij ongeveer twee en een half uur meer werken dan moeders die geen huishoudelijke hulp van grootouders ontvangen. Dit geldt niet voor vaders van jonge

HET ONDERZOEK

In de afgelopen decennia zijn de arbeidspatronen van mannen en vrouwen in Nederland hardnekkig gender-stereotype gebleken, ondanks een sterke stijging in het percentage werkende vrouwen. De sterke stijging van het percentage werkende vrouwen sinds de jaren zeventig is bijna geheel toe te schrijven aan een stijging van het aantal deeltijders. De genderverschillen op het terrein van onbetaalde en betaalde arbeid leiden tot grote inkomensverschillen tussen mannen en vrouwen en tot een ondervertegenwoordiging van vrouwen in beslissingsnemende posities.

Het bestaande onderzoek naar de arbeidspatronen van mannen en vrouwen besteedt vooral aandacht aan de invloed van individuele kenmerken zoals opleidingsniveau, de invloed van partnerkenmerken zoals het relatieve inkomen van de partner, en de invloed van gezin- of huishoudenkenmerken zoals het aantal kinderen. Deze kenmerken kunnen echter onvoldoende verklaren waarom de genderverschillen in arbeidsuren zo hardnekkig zijn. Immers, vrouwen hebben hun opleidingsachterstand op mannen goeddeels ingehaald waardoor hun inkomen- en loopbaanperspectieven sterk verbeterd zijn. Ook is het aantal kinderen dat vrouwen krijgen sterk gedaald, waardoor men zou verwachten dat vrouwen meer tijd kunnen besteden aan betaalde arbeid.

Een aanvullende verklaring voor de hardnekkige gender-stereotype arbeidsverdeling is dat deze van generatie op generatie wordt overgedragen. Omdat het bestaande onderzoek nog nauwelijks aandacht besteedt aan deze verklaring, doen wij in deze studie nader onderzoek naar de intergenerationele overdracht van arbeidspatronen.

De analyses zijn gebaseerd op de eerste en tweede ronde van de NKPS.

Dr. Anne van Putten promoveerde op 26 juni 2009 aan de Universiteit Utrecht op het onderzoek 'Intergenerationele overdracht en gender-stereotype arbeidspatronen'. Promotoren waren prof. dr. Joop Schippers en prof. dr. Pearl A. Dykstra.

kinderen. Twee en een half uur lijkt misschien niet veel, maar op een gemiddelde werkweek van 17 uur in de steekproef betekent dit een verschil van 14 procent. De hulp door grootouders in het huishouden verschaft moeders van jonge kinderen arbeidstijd bovenop de tijd die moeders besparen en vervolgens op de arbeidsmarkt inzetten door gebruik te maken van *betaalde* huishoudelijke hulp (dit verhoogt het aantal arbeidsuren met drie en een half uur) en *betaalde* kinderopvang (dit verhoogt het aantal arbeidsuren met zeven en een half uur).

Verrassend genoeg is er *geen* verband tussen de arbeidsuren of arbeidsdeelname van ouders enerzijds en ontvangen hulp van grootouders met de zorg voor kinderen anderzijds. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat grootouders mogelijk ook voor hun kleinkinderen zorgen omdat zij dat zelf graag willen, terwijl het onwaarschijnlijk is dat dit geldt voor extra hulp bij huishoudelijk werk. Logischerwijs verschaft de aangeboden hulp ouders weinig tot geen extra tijd voor betaalde arbeid als het aanbod van hulp de behoefte aan hulp overstijgt. Een andere mogelijke verklaring is dat alleen is onderzocht of mensen in de afgelopen drie maanden ‘meermalen’ hulp bij kinderverzorging hebben ontvangen, maar niet of dit dagelijkse hulp, wekelijkse hulp, of bijvoorbeeld eens in de twee weken hulp was. Zie voor een uitgebreide bespreking van meer voorlopige verklaringen het proefschrift, hoofdstuk vier (www.nidi.nl).

Betekenis van resultaten

Het gedrag van ouders in de vroege levensfase van hun kinderen kan dus later het gedrag van dan volwassen kinderen beïnvloeden - lang nadat de kinderen het ouderlijk huis hebben verlaten. Dit is opmerkelijk aangezien het gedrag van mannen en vrouwen met betrekking tot betaalde en onbetaalde arbeid ook wordt beïnvloed door partners, zussen en broers, vrienden, collega's en andere familieleden, door de school- en beroepsloopbaan, en door andere beslissende levensloopervaringen. Ouders die later praktische hulp geven aan hun kinderen kunnen dan opnieuw het arbeidsmarktgedrag van hun dochters met jonge kinderen beïnvloeden. Het gedrag van ouders speelt derhalve zowel gedurende de vroege als de latere levensloop een rol in de arbeidspatronen van hun kinderen, vooral in die van dochters.

Beleidsimplicaties

Als moeders de arbeidsmarkt verlaten om voor hun kinderen te zorgen staat dit op langere termijn de doelstelling om de economische positie van vrouwen te verbeteren in de weg. Omdat de dochters van thuishouders minder uren werken dan de dochters van werkende moeders, ligt het voor de hand dat zij op termijn minder goede carrièreperspectieven hebben, minder geld verdienen, en een lager pensioen hebben.

Tussen arbeidsparticipatie van moeders van jonge kinderen en het bieden van kwalitatief hoogwaardige zorg aan die kinderen zit vaak een spanningsveld. Anders gezegd: werkende moeders voelen zich dikwijls tekortschieten als

Foto: Stockxchng/oficina4

moeders. Bijna de helft van de mannen en vrouwen in Nederland vindt dat moeders beter thuis kunnen blijven om voor de kinderen te zorgen als hun inkomen ongeveer even hoog is als de kosten van betaalde kinderopvang. Bovendien vinden veel ouders dat moeders hun kinderen beter kunnen verzorgen dan betaalde aanbieders van kinderopvang. Pedagogen leggen er bovendien de nadruk op dat betaalde kinderopvang, vanwege haar gebrekkige kwaliteit, problemen kan veroorzaken in de psychische ontwikkeling van kinderen, ook in de adolescentieperiode en als ze volwassen zijn. Daarom ligt het voor de hand dat beleidsmakers die zich verbetering van de economische positie van vrouwen ten doel stellen, enerzijds vaders stimuleren om hun aandeel in de verzorging van kinderen te vergroten, en anderzijds maatregelen nemen om de kwaliteit van de betaalde kinderopvang te verhogen.

Doordat de vroege verdeling van huishoudelijk werk tussen ouders tot voorbeeld dient voor de latere taakverdeling tussen volwassen kinderen en hun partners, zal de seksestereotype taakverdeling tussen paren in de nabije toekomst waarschijnlijk dominant blijven. Maar het betekent ook dat ieder ouderpaar dat een egalitaire taakverdeling weet te realiseren de kans vergroot dat hun kinderen in de toekomst de huishoudelijke taken ook evenwichtig zullen verdelen met hun partner. Vanwege dit intergenerationele ‘steen-in-de-vijver’ effect is het van belang dat programma's die de arbeidsuren van vrouwen beogen te vergroten zich niet alleen maar op de arbeidsomstandigheden richten van vrouwen en wat er in arbeidsorganisaties gebeurt, maar dat zij ook een evenwichtiger taakverdeling van huishoudelijk werk en zorgtaken stimuleren. Onbetaalde en betaalde arbeid vormen immers twee zijden van dezelfde medaille. Bovendien betekent dit dat de resultaten van dergelijke programma's pas op langere termijn volledig merkbaar zijn, namelijk wanneer de kinderen van de doelgroep van deze programma's volwassen zijn geworden.

Het gegeven dat moeders met jonge kinderen die huishoudelijke hulp ontvangen van groot-

demodata

STUDENTEN VERHUIZEN VAAK BINNEN HUN EIGEN DEEL VAN HET LAND

Van de 96.000 18-21-jarigen die jaarlijks naar een andere gemeente vertrekken, verhuizen de meesten om te gaan studeren. Hun bestemming is vaak één van de grote steden of een stad met een universiteit. Twee derde van de 18-21-jarigen verhuist voor studie. Vaak speelt hierbij ook de wens om zelfstandig te wonen een rol. Een klein deel van de jongeren verhuist om te gaan samenwonen of omdat ze gaan trouwen. De vier grote steden en de negen studentensteden zijn belangrijke bestemmingen voor verhuizende jongeren. Eén op de vijf vestigt zich in een grote stad en nog eens bijna één op de vier gaat naar een studentenstad. Amsterdam, Groningen en Utrecht trekken de meeste jongeren: naar elk van deze steden verhuizen jaarlijks meer dan 6.000 18-21-jarigen. Een groot deel van de studenten die verhuizen voor hun studie zoekt het niet al te ver weg. Zo trekt Groningen vooral jongeren uit het noorden van het land, Enschede vooral studenten uit het oosten, Eindhoven, Tilburg en Maastricht vooral jongeren uit het zuiden en de steden in de Randstad meest studenten uit het westen van het land. In Wageningen is het oosten, in het bijzonder Gelderland, iets oververtegenwoordigd, maar naar Wageningen verhuizen ook relatief veel jongeren uit het zuiden en het westen (CBS).

ouders vaker betaald werk hebben, en meer uren dan moeders die geen huishoudelijke hulp van grootouders ontvangen maakt het belang van de kwaliteit, beschikbaarheid en betaalbaarheid van betaalde huishoudelijke diensten duidelijk. Huishoudelijke hulp van 'grootouderlijk' kaliber zou dus ook beschikbaar moeten zijn voor moeders met jonge kinderen wier ouders te ver weg wonen, niet in staat zijn om huishoudelijke hulp te bieden, of niet meer in leven zijn. Wat hebben grootouders eigenlijk te bieden dat betaalde huishoudelijke hulp en kinderopvang niet hebben? Het speciale kenmerk van grootouderhulp lijkt niet te zijn dat zij gratis is, aangezien uit dit onderzoek blijkt dat de invloed van grootouderhulp op arbeidsuren niet afhangt van het huishoudeninkomen van de moeders. Hulp door grootouders heeft mogelijk wel als groot voordeel dat er sprake is van een vertrouwensrelatie, terwijl het bij betaalde huis-

houdelijke hulp vaak gaat om een ongemakkelijke half persoonlijke, half zakelijke relatie, met het risico geen waar voor geld te krijgen of bezittingen kwijt te raken, en de noodzaak om te (blijven) onderhandelen over de te leveren diensten. Deze nadelen blijken het tijdsbesparende effect van betaalde huishoudelijke hulp te reduceren.

Dit artikel geeft uitsluitend de bevindingen van de auteur weer, en reflecteert in geen enkel opzicht de standpunten van het Ministerie.

Van Putten, A.E. (2009), *The role of intergenerational transfers in gendered labour patterns*. Proefschrift Universiteit Utrecht. Amsterdam/Den Haag: Uitgeverij Aksant/Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI rapport 79).

Dr. A.E. van Putten, beleidsmedewerker
Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
E-mail: annevanputten@gmail.com

Aard familierelaties tijdens jeugd beïnvloedt krijgen van kinderen

ARIEKE RIJKEN

Uit veel studies is gebleken dat het ouderlijk gezin invloed heeft op het krijgen van kinderen. Mensen die opgroeien in een gezin met veel broers en zussen krijgen zelf meer kinderen dan mensen die opgroeien in een klein gezin. En mensen van wie de ouders relatief oud waren toen ze werden geboren krijgen zelf ook op latere leeftijd kinderen. Onderzoek op basis van gegevens van de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS) laat evenwel zien dat ook de relaties binnen het gezin en in breder familieverband tijdens de jeugd invloed hebben op de leeftijd waarop mensen hun eerste kind krijgen en op het aantal kinderen dat ze krijgen.

Foto: Stockxchng/jayofboy

Het opgroeien in een klein dan wel groot gezin, of met jonge dan wel oude ouders leidt tot voorkeur voor eenzelfde soort gezin. Ook zijn er studies die aantonen dat de sociaal-culturele en sociaal-economische kenmerken van de ouderlijke familie invloed hebben op het demografisch gedrag van de kinderen. Daarnaast kun-

nen kinderwensen en vruchtbaarheidsgedrag evenwel geworteld zijn in ervaringen met het gezins- en familieleven tijdens de jeugd. Positieve ervaringen zouden tot een 'taste for family' kunnen leiden. Om dit te onderzoeken maken we gebruik van de eerste ronde (2002-2003) van de NKPS en onderzoeken twee aspecten van vruchtbaarheid: de leeftijd bij de geboorte van het eerste kind en het totaal aantal kinderen dat iemand krijgt.

Conflicten tussen ouders en logeerpartijen bij familie

In de NKPS is onder andere aan de respondenten gevraagd hoe het er in hun ouderlijke familie aan toe ging toen de respondent ongeveer 15 jaar oud was. Niet alleen is gevraagd naar sociale en economische kenmerken (werkten vader en moeder, welk beroep beoefenden ze, tot welke kerk behoorden ze?), maar ook naar conflictgedrag tussen de ouders (hadden ze vaak felle discussies, maakte de één de ander vaak verwijten, negeerden ze elkaar wel eens, hoe vaak liepen ruzies uit de hand?). Daarnaast is gevraagd hoe regelmatig mensen tijdens hun jeugd uit logeren gingen bij familieleden (opa's, oma's, tantes, ooms, neefjes en nichtjes) en hoe vaak familieleden kwamen logeren. Waarschijnlijk leidt conflictgedrag tussen de ouders, en ook het meemaken van een ouderlijke

echtscheiding als kind, tot negatieve ervaringen met het familieleven. Veel contact met de familie resulteert wellicht in positieve familie-ervaringen. Wij veronderstellen dat mensen die tijdens hun jeugd positieve ervaringen met het familieleven hebben opgedaan meer 'taste for family' hebben, en dus zelf ook geneigd zijn om eerder een (groter) gezin te stichten dan mensen met negatieve familie-ervaringen. Daarom verwachten we dat conflictgedrag en echtscheiding van ouders ertoe leiden dat hun kinderen zelf op latere leeftijd kinderen krijgen, en ook minder kinderen krijgen dan kinderen van ouders die een goede relatie met elkaar hadden. Ook verwachten we dat veel contact in de bredere familiekring ertoe leidt dat mensen op jongere leeftijd hun eerste kind krijgen en dat ze meer kinderen krijgen (zie kader voor informatie over de steekproef).

Jonge ouders zijn ook jonge grootouders

In overeenstemming met bevindingen van eerdere studies naar de intergenerationele overdracht van timing van geboorten laten de resultaten van dit onderzoek zien dat hoe jonger de ouders waren bij de geboorte van hun eerste kind, hoe jonger hun kinderen zijn bij de geboorte van hun eerste kind. In tegenstelling tot veel eerdere studies, werd niet alleen het effect van de leeftijd van de moeder bij de geboorte van het eerste kind onderzocht, maar ook het effect van de leeftijd van de vader. De resultaten laten zien dat de leeftijd van dochters bij het krijgen van hun eerste kind door beide ouders wordt beïnvloed, terwijl de leeftijd van zonen bij het krijgen van hun eerste kind alleen wordt beïnvloed door hun vader. Verder bevestigen de analyses dat hoe meer broers en zussen iemand heeft, des te meer kinderen hij of zij krijgt.

Opleidingsniveau moeder direct van invloed op vruchtbaarheid kinderen

Een aantal sociale kenmerken van de ouderlijke familie beïnvloedt zowel de leeftijd bij de geboorte van het eerste kind als het totaal aantal kinderen dat iemand krijgt. Hoe hoger het opleidingsniveau van de ouders en hoe hoger de beroepsstatus van de vader, hoe meer hun kinderen de geboorte van het eerste kind uitstellen. Het opleidingsniveau van de moeder heeft daarnaast een negatieve invloed op het aantal kinderen: hoe hoger haar opleiding, hoe minder kinderen haar kinderen krijgen. Als ook het opleidingsniveau van het (volwassen) kind in de analyses wordt opgenomen, blijven de effecten van het opleidingsniveau van de moeder op beide onderzochte aspecten van de vruchtbaarheid van het kind bestaan. Deze effecten zijn dus grotendeels onafhankelijk van het opleidingsniveau van het kind; ze worden slechts voor een klein deel veroorzaakt doordat dochters van hoogopgeleide moeders zelf ook hoogopgeleid zijn. De effecten van het opleidingsniveau en de beroepsstatus van de vader worden wel compleet verklaard door het opleidingsniveau van het kind. Of moeder werkte heeft geen invloed op het vruchtbaarheidsgedrag van haar kinderen. Tot slot krijgen kinderen van religieuze ouders meer kinderen dan kinderen van niet reli-

Foto: Stockxchng/hortongrou

gieuze ouders, maar ook dit effect wordt verklaard door de religiositeit van de kinderen zelf.

Positieve familie-ervaringen stimuleren het krijgen van kinderen

De belangrijkste bevinding van dit onderzoek is dat naast de besproken demografische en sociaal-economische kenmerken ook de aard van familierelaties tijdens de jeugd een rol speelt bij het krijgen van kinderen. Conflictgedrag tussen ouders leidt bij hun kinderen tot uitstel van de eerste geboorte en een lager kindertal. Zo krijgen mensen van wie de ouders vaak conflicten hadden 14 procent minder kinderen dan mensen wier ouders nooit conflictgedrag vertoonden. Jeugdervaringen in het bredere familienetwerk blijken ook van belang voor het krijgen van kinderen, maar alleen voor de timing en niet voor het aantal; kinderen uit families waar veel bij elkaar werd gelogeed krijgen hun eerste kind op jongere leeftijd. Verder blijkt dat een echtscheiding terwijl de respondent nog thuis woont geen invloed heeft op het krijgen van kinderen. Dat de mate van conflict tussen de ouders meer invloed heeft op uitkomsten van hun kinderen dan de echtscheiding zelf blijkt ook uit andere onderzoeken, zoals dat van Fischer (2004) naar de invloed van conflict tussen ouders en scheiding op probleemgedrag en schoolprestaties van kinderen. Al met al ondersteunen deze bevindingen de hypothese dat positieve ervaringen met familieleven tijdens de jeugd het krijgen van kinderen stimuleert. Het onderzoek toont ook aan dat er geen verschillen zijn tussen mannen en vrouwen in hoe hun vruchtbaarheidsgedrag wordt beïnvloed door de aard van de relaties in de ouderlijke familie.

Dit artikel is, in samenwerking met prof. dr. A.C. Liefbroer, in uitgebreidere vorm verschenen in het tijdschrift *Population Studies*, volume 63 (2009), issue1, pp 71-85.

Dr. A.J. Rijken, NIDI. E-mail: rijken@nidi.nl

HET ONDERZOEK

Dit artikel is gebaseerd op een hoofdstuk van het proefschrift 'Happy families, high fertility? Childbearing choices in the context of family and partner relationships'. Arieke Rijken onderzocht of keuzes omtrent het krijgen van kinderen zijn ingebed in familie- en partnerrelaties. Daarmee vormt het een toevoeging op bestaand vruchtbaarheidsonderzoek dat vaak alleen is gericht op vrouwen en op de sociaal-economische context. Naast de beschreven invloed van de familie van herkomst, is de invloed van de kwaliteit van de partnerrelatie op het krijgen van kinderen onderzocht. Hiervoor is gebruik gemaakt van de eerste en tweede ronde van de NKPS, en van meerdere rondes van de PSIN (Panel Study of Social Integratie in the Netherlands). Diepte-interviews met paren bieden ten slotte meer inzicht in de interactie tussen partners tijdens het besluitvormingsproces over het krijgen van een eerste kind. Hierbij werd een vergelijking gemaakt tussen jonge ouders en paren die hun eerste kind relatief laat kregen.

Voor de analyses van de invloeden van de ouderlijke familie op leeftijd bij de geboorte van het eerste kind maakten we gebruik van een NKPS-steekproef van 6.630 respondenten in de leeftijd van 18 tot 79 jaar. Van deze respondenten heeft 66,4 procent ten minste één kind gekregen. Voor de analyses van het aantal kinderen beperkten we ons tot vrouwen ouder dan 40 en mannen ouder dan 45, omdat zij waarschijnlijk geen (extra) kinderen meer zullen krijgen. Deze selectie van de steekproef bestaat uit 3.736 respondenten. Het proefschrift werd verdedigd aan de Universiteit Utrecht op 25 september 2009. De promotoren waren prof. dr. Trudie Knijn, prof. dr. Aart Liefbroer en prof. dr. Louk Hagendoorn.

Invloed ouders op woonsituatie volwassen kinderen

ANNIKA SMITS

Kinderen begeven zich meestal niet ver van hun ouders. In figuurlijke zin, maar ook letterlijk. Het is al langer bekend dat de sociaal-economische status van kinderen deels kan worden verklaard vanuit die van hun ouders. Nu blijkt evenwel dat dit ook geldt voor hun woonsituatie: woonkwaliteit wordt van ouders op kinderen overgedragen en ook de woonlocatie en het verhuisgedrag van volwassen kinderen staan niet los van die van hun ouders.

Foto: ANP Photo Xtra/Lex van Lieshout

Woonkwaliteit (opgevat als de kenmerken van een woning, waaronder type, oppervlakte en waarde) en woonlocaties zijn van groot belang in een mensenleven. Ze beïnvloeden iemands welzijn en sociale status, maar bepalen ook mede in welke mate mensen toegang hebben tot de arbeidsmarkt, scholing, openbaar vervoer en andere faciliteiten. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er binnen de sociale wetenschappen veel aandacht bestaat voor woonkwaliteit en woonlocaties. Er is echter nog weinig onderzoek gedaan naar het verband tussen de woonkwaliteit en woonlocaties van volwassen kinderen en die van hun ouders. In het promotieonderzoek werd aan de hand van de NKPS en het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) van het Centraal Bureau voor de Statistiek onderzocht welke invloed ouders hebben op de woonsituatie van hun volwassen kinderen. In dit artikel worden twee onderwerpen van mijn dissertatie uitgelicht: het wonen in een koopwoning en het samenwonen van ouders en kinderen.

Opgroeien in een koopwoning vergroot latere kans op eerste eigenwoningbezit

In de NKPS is aan de respondenten gevraagd hoe hun woonsituatie was op 15-jarige leeftijd. Hierdoor is onder meer bekend of zij in een

koopwoning opgroeiden, of in een huurwoning. Ook zijn in de NKPS een aantal retrospectieve vragen gesteld over de timing van levensloopgebeurtenissen, waaronder het jaar waarin men voor de eerste keer huiseigenaar werd. Onze verwachting was dat de kans op een eerste koopwoning groter zou zijn voor kinderen die opgroeiden in een koopwoning, dan voor kinderen wier ouders vroeger huurden. Dat blijkt ook zo te zijn. De gevonden samenhang tussen de kans op een eerste koopwoning en het eigenwoningbezit onder ouders kan niet alleen worden verklaard vanuit het feit dat ouders met een koopwoning of hogere woningwaarde vaak over meer financiële middelen beschikken dan andere ouders, en daarmee betere mogelijkheden hebben om hun kinderen direct (via giften of leningen) of indirect (via investeringen in hun opleiding en de betere kansen op de arbeidsmarkt die daarmee gepaard gaan) financieel bij te staan in hun wooncarrière. Een deel van de samenhang kan worden toegeschreven aan overige financiële middelen die ouders inzetten om de woonkwaliteit van hun kind te verbeteren, zoals spaargeld of de overwaarde van een hypotheek, of aan het feit dat ouders vaak een rolmodel zijn voor hun kind.

Gaan samenwonen met ouders in 2005

	%
Kind verhuisd naar ouder(s)	84
Ouder(s) verhuisd naar kind	12
Kind en ouder(s) verhuisd naar andere woning	4
Aantal	9.636

Foto: ANP Photo/Ton Borsboom

Effect eigenwoningbezit ouders sinds 1970 licht gestegen

Doordat we precies weten in welk jaar de respondent voor het eerst eigenwoningbezitter werd, kon worden onderzocht of de intergenerationale overdracht van eigenwoningbezit door de jaren heen is veranderd. We hadden de verwachting dat de kansen op eigenwoningbezit gedurende de laatste decennia gelijkjer werden voor iedereen. Immers: de samenhang tussen de sociaal-economische posities van ouders en kinderen is in de voorbije eeuw steeds losser geworden. Daarnaast zouden een aantal maatregelen, zoals het verstrekken van startersleningen, de kansen op eigenwoningbezit voor kinderen van huurders hebben doen toenemen.

Onze verwachting werd niet bevestigd: de positieve samenhang tussen eigenwoningbezit onder ouders en de kans op een eerste koopwoning onder kinderen steeg licht tussen 1970 en 2003. Tegelijkertijd veranderde de samenhang tussen de huishoudenssamenstelling van het kind en de kans op een eerste koopwoning. In 1970 hadden kinderen die getrouwd waren en kinderen die op het punt stonden dat te doen nog een veel grotere kans op een eerste koopwoning dan alleenstaanden en ongehuwd samenwonenden maar in 2003 waren de verschillen veel kleiner. Alleenstaanden en ongehuwd samenwonenden hebben in ruim 30 jaar tijd hun kansen op een eerste koopwoning aanzienlijk zien toenemen. De kansen op eerste eigenwoningbezit werden dus gelijkjer voor kinderen met verschillende huishoudenssamenstellingen, terwijl die van kinderen die opgroeiden in een huur- dan wel koopwoning meer uiteen zijn gaan lopen. Wellicht kan deze ontwikkeling worden verklaard door de toenemende mogelijkheden die eigenaar-ouders hebben om het eigenwoningbezit van hun kinderen te bevorderen, zoals de generatiehypotheek.

Het samenwonen van ouders en hun (volwassen) kinderen

Het komt niet vaak voor dat oudere ouders met hun volwassen kinderen samenwonen. In

Nederland, maar ook in de VS en vele andere Europese landen, verlaten de meeste kinderen het ouderlijk huis voor hun 30ste. Wie zijn dan de kinderen die blijven? Hoe vaak komt het voor dat kinderen terugkeren naar huis? En hoeveel ouders in Nederland trekken in bij hun volwassen kind? Dergelijke vragen laten zich middels de meeste surveys moeilijk beantwoorden. Vaak zijn survey-aantallen simpelweg te klein om betrouwbare uitspraken te doen over zogenaamde meergeneratiehuishoudens. Met het SSB is het wel mogelijk om dergelijke zeldzaam voorkomende situaties te onderzoeken. Het SSB bevat administratieve gegevens over de gehele Nederlandse populatie, waaronder woonlocaties. Omdat de gegevens uit het SSB niet verder teruggaan dan 1998, kon niet worden uitgezocht welk percentage van de meergeneratiehuishoudens wordt gevormd door nestblijvers: kinderen die het ouderlijk huis nooit hebben verlaten. Wel konden we onderzoeken welke ouders en kinderen die apart woonden in

Foto: ANP Photo Xtra/Lex van Lieshout

2004, samen gingen wonen in 2005. Deze analyse maakt het mogelijk om vast te stellen waarin de groep meergeneratiehuishoudens uit 2004 (waaronder ook nestblijvers) verschilt van die uit 2005 (die alleen wordt gevormd door ouders en kinderen die in 2004 nog apart van elkaar woonden).

In onze analyses richtten we ons op kinderen in de leeftijd van 30 tot 40 jaar. De tabel geeft een overzicht van het percentage kinderen dat in 2004 samenwoonde met één of beide ouders. In de tweede kolom van de tabel is weergegeven hoeveel kinderen er tussen 2004 en 2005 een meergeneratiehuishouden vormden met ouders, en hoe dit huishouden tot stand kwam. Uit de tabel blijkt dat vijf procent van de 30-40-jarige kinderen samen met de ouders woont, en een half procent in het betreffende jaar is gaan samenwonen met de ouders. Vermoed wordt overigens dat de behoefte aan meergeneratiewoningen zich pas op wat hogere leeftijd afspeelt (als de kinderen 40ers of 50ers zijn en de ouders ver in de 70 of in de 80).

demodata

MINDER WOONTERREIN PER HUISHOUDEN

Tussen 1996 en 2006 is er in Nederland ruim 17.000 hectare aan woonterrein bijgekomen. Het aantal m² aan woonterrein per huishouden nam in deze periode af, terwijl de oppervlakte per persoon juist toenam. In 1996 was negen procent van het landoppervlak bebouwd terrein. Twee derde daarvan, ofwel 214.000 ha, was woonterrein. Tussen 1996 en 2006 is er ruim 22.000 hectare aan nieuw woonterrein aangelegd, het grootste deel op voormalig agrarisch terrein. Tegelijkertijd maakte ruim 5.000 hectare aan woonterrein plaats voor wegen, recreatie- of agrarisch gebied. Per saldo kwam er dus ruim 17.000 ha woonterrein bij: gelijk aan de oppervlakte van het Waddeneiland Texel. Per huishouden was er in 1996 gemiddeld 323 m² aan woonterrein beschikbaar. In 2006 was dit gedaald naar 319 m². De oppervlakte per huishouden nam af doordat de groei van het woonterrein de sterkere stijging van het aantal huishoudens niet compenseerde. De gemiddelde woonoppervlakte per persoon nam tussen 1996 en 2006 wel toe, van 136 tot 139 m². Dat komt doordat het aantal inwoners minder snel groeide dan het aantal huishoudens. De oppervlakte aan woonterrein per persoon verschilt sterk per provincie. Inwoners van Drenthe woonden in 2006 met 209 m² per persoon het ruimst. Inwoners van Zuid-Holland hadden met gemiddeld 100 m² de kleinste oppervlakte aan woonterrein tot hun beschikking. Eind 2006 bedroeg de oppervlakte van Nederland 4,2 miljoen ha. Daarvan was bijna 20 procent water. Van het landoppervlak was bijna 68 procent in gebruik voor landbouw en 14 procent voor bos en natuur. De resterende 18 procent werd gebruikt voor wonen, werken, recreëren en verkeer (CBS).

Foto: ANP Photo Xtra/Lex van Lieshout

Foto: ANP Photo/Ilvvy Njiokiktjien

Steunbehoefes

Onze verwachting was dat, zeker gezien het feit dat kinderen én ouders in Nederland bij voorkeur op zichzelf wonen, meergeneratie-huishoudens vaak ontstaan uit steunbehoefes. Ofwel de ouder(s), ofwel het kind is om welke reden dan ook niet in staat om zelfstandig te wonen en aangewezen op de hulp van de ander. Hoewel werkelijke steunbehoefes niet zijn vastgelegd in het SSB, konden we deze wel benaderen door gebruik te maken van situaties en gebeurtenissen, waarin de behoefte aan steun (fysiek, emotioneel, of financieel) groter is dan gemiddeld. De analyses wijzen uit dat nooit gehuwde alleenstaande kinderen, gescheiden en verweduwdde kinderen en kinderen met een Wajong-uitkering een verhoogde kans hebben om samen te wonen met hun ouders. Het gaan inwonen bij de ouders blijkt vooral samen te hangen met een recente echtscheiding en een substantiële inkomensdaling. Ook voor ouders is er een effect van echtscheiding; zij hebben een verhoogde kans om in hetzelfde jaar van de echtscheiding bij hun volwassen kind in te trekken.

De aanwezigheid van een partner of stiefouder verkleint de kans op (het vormen van) een meergeneratiehuishouden, waarschijnlijk omdat in deze situaties de behoefte aan privacy groter is. Een uitzondering hierop zijn nooit gehuwde alleenstaande kinderen met kinderen: de kans is groter dan bij gehuwde kinderen dat ze samenwonen met hun ouders én bij ze intrekken. Een vermoedelijke verklaring hiervoor is dat deze kinderen behoefte hebben aan de steun van hun ouders voor de opvoeding en opvang van hun eigen kinderen.

Reflectie

Uit dit gedeelte van mijn onderzoek kunnen twee hoofdconclusies worden getrokken. De eerste is dat, via de intergenerationele overdracht van eigenwoningbezit, bestaande ongelijkheden op de woningmarkt worden doorgegeven aan toekomstige generaties. Ten tweede blijkt dat het samenwonen van ouders en kinderen samenhangt met toegenomen steunbehoefes onder ten minste één van beide generaties. Uit een ander deel van mijn dis-

sertatie blijkt dat hetzelfde geldt voor ouders en kinderen die zeer dicht bij elkaar gaan wonen. Deze bevindingen hebben maatschappelijke implicaties. Zo lijkt, in de discussie rondom de mantelzorg, het voorstel van Mirjam Sterk om meer generatiewoningen te realiseren, helemaal zo gek nog niet. Toekomstige studies naar de geografische nabijheid van ouders en kinderen kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan deze discussie, mits zij over data kunnen beschikken met veel informatie over gezondheid, het gebruik van medische voorzieningen en de behoefte aan steun.

Meer informatie over de uitgelichte onderwerpen is te vinden in:

- Smits, A. en C.H. Mulder (2008), Family dynamics and first-time homeownership. *Housing Studies* 23, pp. 917-933.
- Smits, A., R.I. van Gaalen en C.H. Mulder (forthcoming). Parent-child coresidence: Who moves in with whom for whose needs? *Journal of Marriage and Family*.

Dr. A. Smits, Universiteit van Amsterdam.

E-mail: a.w.m.smits@uva.nl

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en beoogt de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken te bevorderen. Inlichtingen over toezending van kopij kunnen worden ingewonnen bij de redactie

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding is toegestaan. Toezending van bewijs-exemplaren wordt op prijs gesteld.

Het NIDI is een instituut van de KNAW dat zich bezighoudt met onderzoek naar ontwikkelingen in de omvang en samenstelling van de bevolking

colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry Bronsema, eindredacteur drs. Joop de Beer drs. Gijs Beets dr. Luc Bonneux drs. Jeannette Schoorl
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	www.nidi.knaw.nl/nl/demos/
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	Nadorp Druk b.v., Poeldijk

HET ONDERZOEK

Dit artikel is gebaseerd op het promotieonderzoek 'The role of parents in their adult children's housing and residential locations'. Annika Smits onderzocht in welke mate woonkwaliteit wordt overgedragen van ouders op kind, hoe dit is veranderd gedurende de laatste drie decennia, en in hoeverre steunbehoefes verklaren waarom ouders en kinderen bij elkaar in huis, óf op zeer korte afstand van elkaar gaan wonen. Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van de NKPS en het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Het proefschrift is geschreven aan de afdeling Geografie, Planologie en Internationale Ontwikkelingsstudies van de Universiteit van Amsterdam. Annika Smits promoveerde op 18 mei 2010. Promotor was prof. dr. Clara Mulder en co-promotor was dr. Aslan Zorlu.